

HODNOCENÍ AKTIVIT PRIMÁRNÍ PROTIDROGOVÉ PREVENCE STUDENTY MASARYKOVY UNIVERZITY

Petr KACHLÍK, Marie HAVELKOVÁ

Abstrakt: V roce 2007 proběhl výzkum zaměřený na primární prevenci patologických závislostí. Pomocí anonymního dotazníku byl osloven vzorek 2176 respondentů – prezenčních studentů všech fakult MU. Z výsledků studie vyplynulo, že pouze pětina dotazovaných se setkala na MU s prevencí závislostí, a to nejvíce na Pedagogické, Lékařské a Přírodovědecké fakultě. K preventivnímu působení na studenty MU jsou využívány zejména monologicky vedené přednášky, řídké přednášky s diskusí a zapojení do mimouniverzitních preventivních programů. Více než tři čtvrtiny souboru odpověděly, že se univerzitní preventivní aktivity týkaly především problematiky alkoholismu a tabakismu, pouze desetina vzorku získala zkušenost s komplexně pojatou prevencí patologických závislostí. Prakticky 9 z 10 dotazovaných studentů míní, že jde spíše o preventivní aktivity ojedinělého charakteru, schází jejich návaznost a systematicčnost. Více než polovina sledovaného souboru považuje univerzitní prevenci závislostí za cílenou a užitečnou, desetina se vyslovuje o úrovni prevence kriticky (nejasné zaměření, neužitečnost, dokonce ztráta času). Třetina všech respondentů by souhlasila s rozšířením poradenských služeb pro studenty Univerzity o problematiku závislostí. Centrum protidrogového poradenství na MU by uvítali všichni oslovení, jejich názory se liší pouze v tom, kde by mělo být centrum situováno.

Klíčová slova: Masarykova univerzita, studenti, patologické závislosti, aktivity primární protidrogové prevence, Centrum protidrogového poradenství na MU.

Úvod

Těžžiště primární prevence patologických závislostí u dětí a dospívajících spočívá kromě rodiny na bedrech základní a střední školy. Mladí dospělí, k nimž patří i vysokoškolská studenty, jsou pokládáni za dostatečně zralé osobnosti, aby dokázali účinně odolávat nabídce různých návykových látek a návykovému chování, a nestali se tak oběťmi patologických závislostí. Z epidemiologického hlediska proto nepředstavují významnou rizikovou populační skupinu. Podle řady výzkumů je však třeba věnovat jim větší pozornost, neboť po absolutoriu ve svých profesích působí na mládež, pacienti, klienty, jednájí s veřejností a sdělovacími prostředky, představují pro veřejnost autority, odborníky s modelovým způsobem chování. Jejich osobnostní image se stává

součástí představy společnosti o úrovni zdravotnictví, školství, vědy, právního systému, podnikání. Důležitý je individuální příklad každého odborníka-vysokoškoláka, poněvadž se tak zviditelňují jeho vlastní kvality i nedostatky (*Dubský, 1994; Dvořák, 1995; Nešpor, Csémy, 1996; Pavúk, Koščo, 1997*).

K zátěžovým momentům studia na vysoké škole náleží problémy s adaptací na jiný životní stereotyp, jenž klade vysoké nároky na samostatnost, zodpovědnost, účelné plánování a využívání času, schopnost koncentrace i relaxace mladého člověka (*1996 Annual Report Center for Drug and Alcohol Studies, 1997; Kandell, 1997; Novotný, Kolibáš, 1997*).

Po absolutoriu si mladí odborníci hledají práci a stále více jejich potenciálních zaměstnavatelů přihlíží kromě kvality dosaženého vzdělání a osobnostních charakteristik i k možným problémům uchazeče s návykovými látkami, a to včetně alkoholu a tabáku (*The NNICC Report 1996. The Supply of Illicit Drugs to the United States, 1997; Lenton et al., 1997; Rouse, 1996*).

Na Masarykově univerzitě proběhla po několika pilotních šetřeních (1993-1997, LF MU, srov. *Kachlík, Šimůnek, 1995 a 1998; Hrubá, Kachlík, 1998*) reprezentativní epidemiologická studie, zaměřená na deskripci drogové scény mezi vysokoškolskými studenty. V České republice se této populační skupině věnovala menší pozornost než dětem a mladistvým, proto lze tvrdit, že MU sehrála průkopnickou roli (*Csémy et al., 2004*).

V období 2005-2007 byl uskutečněn tříletý projekt s názvem „Deskripce drogové scény na MU a návrh preventivních opatření“. První rok byla realizována sonda do drogové scény na 2 fakultách MU (pedagogické a lékařské) k ověření metodiky studie (*Kachlík, Havelková, 2007*), druhý rok výzkum na reprezentativním vzorku téměř 10000 respondentů (výsledky se ještě zpracovávají), závěrečný rok byl věnován mapování preventivních aktivit na Univerzitě. Vybraná data ze třetí etapy jsou prezentována v tomto sdělení.

Materiál a metody

Hlavním cílem této etapy projektu bylo zmapování aktivit a úrovně primární prevence patologických závislostí ve vzorku prezenčních studentů MU a prezentace výsledků vedení Univerzity. K vedlejšímu cílům patřilo sestavení originálního dotazníku, určeného k deskripci volnočasových a preventivních aktivit na MU i mimo ni, zaměřeného též na zkušenosti a potřeby studentů v oblasti prevence sociálních patologií s důrazem na závislosti chování. Za další cíle lze považovat posílení realizace preventivních aktivit na fakultách, publikace výstupů na odborném fóru a zapojení diplomantů do řešení projektu.

Předmětem výzkumu se stali posluchači všech 9 fakult Masarykovy univerzity. Celkem šlo o 2176 respondentů – prezenčních studentů, z toho 592 mužů (27,2 %) a 1584 žen (72,8 %). Průměrný věk respondentů v celém souboru byl 21,6 roku, SD 2,75, mužů 20,9 roku, SD 2,14 a žen 21,8 roku, SD 2,91. O zamýšlené akci bylo uvědomeno vedení Univerzity, které ji na poradě schválilo. Studenti byli osloveni pomocí zvýrazněného sdělení v aplikaci Vývěska Univerzitního informačního systému.

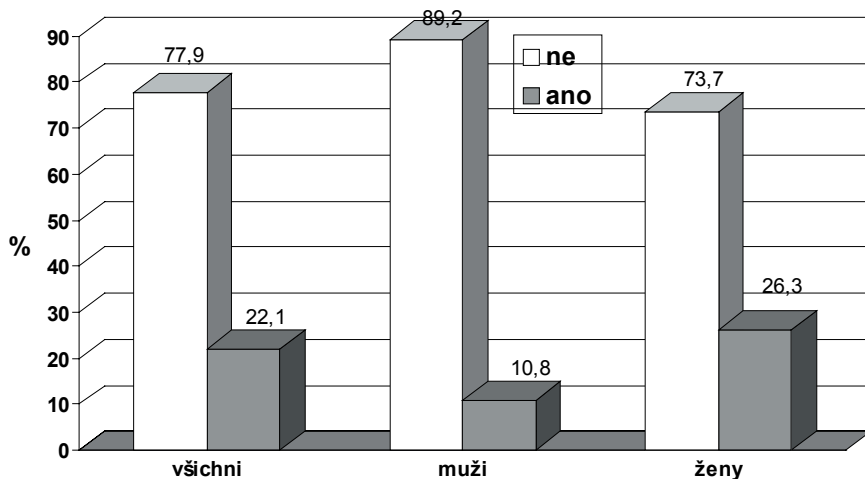
Autoři studie se snažili obstarat standardizovaný dotazník, cílený na primární prevenci závislostí, ale i přes oslovení řady institucí (Lékařská fakulta MU, Státní zdravotní ústav Praha, krajské hygienické stanice) nebyl takový dokument k dispozici. Proto byl sestaven vlastní nestandardizovaný formulář.

Získávání informací proběhlo anonymně dotazníkovou metodou. Dotazník obsahoval základní identifikátory (věk, pohlaví, fakulta, ročník studia) a 21 otázek, z toho 16 s uzavřenou, a 5 s polouzavřenou volbou odpovědi. Otázky byly zaměřeny na dosavadní zkušenosti respondentů s primární prevencí závislosti na střední škole a na Univerzitě, na systematičnost a nabídku prevence, typy preventivních aktivit a jejich subjektivní hodnocení, potřeby a přání studentů. Elektronická verze dotazníku byla transformována do podoby interaktivní grafiky (flashové aplikace) a umístěna na veřejně přístupné webové adrese <http://boss.ped.muni.cz/drogv>. Současně byla vytvořena a ověřena sběrná databáze, kam se ukládaly odpovědi respondentů.

Ve formuláři byla před vlastními otázkami zařazena stručná informace o řešeném projektu, jeho záměru a o řešitelích spolu s jejich kontaktními adresami. Zájemci o studii se mohli svobodně rozhodnout, zda se dotazování zúčastní. Odmítnutí či přijetí vyplnění formuláře nebylo svázáno s žádnými dalšími nabídkami. Údaje byly elektronicky zaznamenávány do připravené databáze na serveru. Po skončení dotazování byly převedeny do formátu použitelného pro přenos dat do statistického software, následně statisticky zpracovány programy EpiInfo 6 En (Dean et al., 1994) a Statistica for Windows 7 Cz (StatSoft Inc., 2004). Pomocí statistických testů (χ^2 , Fisher exact) byly zhodnoceny statistické významnosti rozdílů mezi znaky při dělení souboru dle pohlaví, dle fakult a dle ročníků.

Výsledky

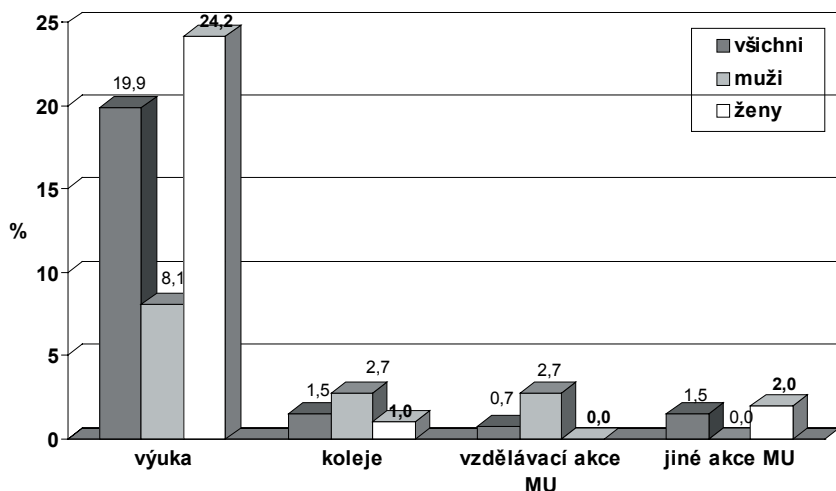
Výsledky studie jsou prezentovány grafickou formou a textovým komentářem. Nadpis grafu je současně označením sledovaného znaku. V tabulkách údaj „abs“ znamená absolutní četnost a „%“ relativní četnost sledovaného znaku.

Graf 1: Setkání s aktivitami prevence závislosti na MU (tříděno dle pohlaví)

Pouze pětina celého souboru (graf 1) se setkala během svého studia na Univerzitě s primární prevencí závislosti, u mužů šlo o desetinu, u žen o čtvrtinu odpovídajících ($p < 0,001$, χ^2). Rozdíly byly zaznamenány rovněž při třídění odpovědí respondentů dle

ročníku jejich studia. S prevencí závislosti se na Univerzitě setkala desetina dotazovaných v prvních ročnících, třetina ze druhých a třetích ročníků, pouze 7 % ze čtvrtých a až 50 % v pátých ročnících studia.

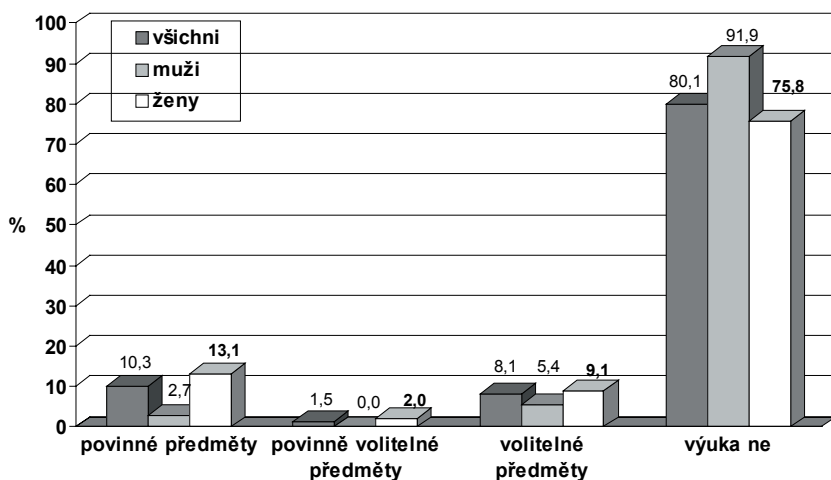

Graf 2: Příležitost, při níž se respondenti setkali s prevencí závislosti v rámci MU (tříděno dle pohlaví, uvedeny pouze pozitivní odpovědi)

Přehled pozitivních odpovědí celého souboru (graf 2) ukazuje, že ve výuce se s prevencí závislosti na Univerzitě setkala pětina vzorku prezenčních studentů, při dělení dle pohlaví desetina mužů a čtvrtina žen ($p < 0,001$, χ^2). Preventivní aktivity na kolejích zaznamenala sotva 2 % souboru, ženy poněkud více, v rámci vzdělávacích akcí pořádaných Univerzitou necelé 1 % z celého vzorku, prakticky šlo jen o muže. Jiné akce v režii Masarykovy univerzity zmínila necelá 2 % souboru, zde prakticky pouze ženy. Ve výuce se studenti s prevencí závislosti nejčastěji setkávají na pedagogické, přírodovědecké a lékařské fakultě.

Podle grafu 3 se ve výuce na Univerzitě s primární prevencí závislosti nikdy neseťkalo 80 % vyšetřovaného vzorku, 92 % mužů a 76 % žen. Přibližně desetina celého souboru studentů a žen se s prevencí setkala v rámci povinných předmětů, z mužů necelá 3 % ($p < 0,01$, χ^2). Kolem 2 % uvedlo kontakt v rámci povinně volitelných předmětů, šlo prakticky jen ženy. Desetina celého vzorku zmínila volitelné předměty, ženy více ($p < 0,001$, χ^2).

Nejvíce respondentů se s primární prevencí závislosti setkává v rámci povinných předmětů na pedagogické fakultě (34 %), dále na lékařské (9 %), právnické (7 %) a filosofické (6 %) fakultě. Povinně volitelné předměty byly zmíněny jen u pedagogické fakulty (7 %), volitelné předměty již častěji (fakulta ekonomicko-správní 11 %, filosofická 6 %, informatiky 25 %, lékařská 9 %, pedagogická 7 %, přírodovědecká 19 %).

Graf 3: Typ předmětu, v němž se respondenti setkali s prevencí závislosti v rámci výuky na MU (tříděno dle pohlaví)

Skupina	Všichni (n=2176)		Muži (n=592)		Ženy (n=1584)	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Odpověď						
Prostá přednáška	256	11,8	0	0,0	256	16,2
Přednáška s diskusí	80	3,7	32	5,4	48	3,0
Beseda s odborníkem	16	0,7	0	0,0	16	1,0
Beseda s ex-userem	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Návštěva K-centra, apod.	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Návštěva léčebného zařízení	16	0,7	16	2,7	0	0,0
Školní preventivní program	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Mimoškolní preventivní program	32	1,5	16	2,7	16	1,0
Umělecké aktivity	16	0,7	16	2,7	0	0,0
Sportovní aktivity	0	0,0	0	0,0	0	0,0

Tabulka 1: Přehled aktivit, které studenti mohli absolvovat v rámci protidrogové prevence na MU (tříděno dle pohlaví, uvedeny pouze pozitivní odpovědi)

Z pozitivních odpovědí vzorku všech respondentů (tab. 1) vyplynulo, že desetina se s prevencí na Masarykově univerzitě setkala na monologicky vedených přednáškách (zmínily jen ženy), okolo 4 % na přednáškách s diskusí (bez větších rozdílů mezi pohlavími), necelé 1 % na besedách s odborníky (uvedly pouze ženy) a při návštěvách v léčebných zařízeních pro závislé (zmínili pouze muži). Přibližně 2 % všech respondentů se účastnila mimoškolních preventivních programů (muži více), necelé 1 % různých uměleckých aktivit (označili jen muži).

Na fakultách jsou využívány zejména prosté přednášky (bez zpětné vazby), což uvedli především studenti pedagogické a lékařské fakulty, méně často i filosofické a přírodovědecké fakulty. Přednášky s diskusí byly zmíněny z řad posluchačů fakulty pedagogické, právnické a fakulty informatiky. Sporadicky byly označeny i jiné typy aktivit, např. beseda s odborníkem, návštěva léčebného zařízení, zapojení do mimoškolního preventivního programu, umělecká činnost.

Skupina	Všichni		Muži		Ženy	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Odpověď'						
Pouze na legální drogy	1824	83,8	528	89,2	1296	81,8
Pouze na ilegální drogy	32	1,5	16	2,7	16	1,0
Pouze na virtuální drogy	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Na legální i ilegální drogy	112	5,1	32	5,4	80	5,1
Na všechny typy závislostí	208	9,6	16	2,7	192	12,1
Celkem	2176	100,0	592	100,0	1584	100,0

Tabulka 2: Zaměření preventivních aktivit na MU (tříděno dle pohlaví)

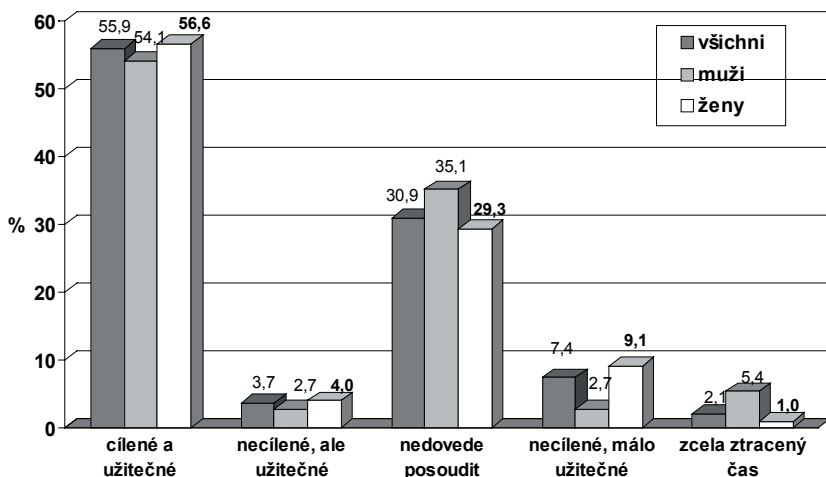
Z hlediska zaměření preventivních aktivit na MU (tab. 2) bylo nejčastěji frekventovanou odpovědí (80 % v celém souboru a u žen, 90 % u mužů), že se preventivní aktivity na Univerzitě týkaly pouze problematiky alkoholu a tabáku. Prevenci závislostí na zakázaných substancích vyzdvihla 2 % respondentů, nikdo nevedl, že šlo o předcházení závislostem na tzv. virtuálních drogách. Zmínku o komplexnějším podání univerzitní prevence uvedlo 5 % dotazovaných (závislost na alkoholu, tabáku a zakázaných látkách). Přibližně desetina všech oslovených a žen, z mužů pouze 3 %, odpověděla, že prevence na Univerzitě byla zaměřena na všechny typy závislostí, tedy na substancích, virtuálních drogách a návykovém chování. Globálně byla zaznamenána statistická významnost mezi odpověďmi mužů a žen ($p < 0,001$, χ^2).

Podle mínění většiny respondentů z jednotlivých fakult se preventivní aktivity na Univerzitě týkají zvláště alkoholu a tabáku, méně jiných návykových látek a činností. Za komplexnější považuje prevenci část oslovených studentů fakulty pedagogické (52 %), informatiky (25 %), právnické (13 %), lékařské (9 %) a filosofické (3 %).

Skupina	Všichni		Muži		Ženy	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Odpověď'						
Ojedinelé	2112	97,1	592	100,0	1520	96,0
Systematické	64	2,9	0	0,0	64	4,0
Celkem	2176	100,0	592	100,0	1584	100,0

Tabulka 3: Systematičnost univerzitních preventivních aktivit (tříděno dle pohlaví)

Za systematické považuje univerzitní preventivní aktivity jen okolo 3 % celého vzorku (tab. 3), prakticky jen ženy, z mužů nikdo. Zbytek zastává názor, že jde o ojedinělé snahy. Pouze respondenti z pedagogické fakulty (14 %) uvedli, že se na Univerzitě setkali se systematickými preventivními aktivitami. Více než 93 % dotazovaných, a to prakticky ve všech ročnících, se shodlo, že preventivní protidrogové aktivity na Univerzitě mají ojedinělý charakter. Se systematickým preventivním působením při třídění dle ročníků se setkalo pouze minimum respondentů (nejvýše 7%), relativní četnosti mírně rostly směrem k vyšším ročníkům.

Graf 4: Subjektivní pocit respondentů z preventivních aktivit na MU (tříděno dle pohlaví)

Více než 55 % celého souboru (bez zásadních rozdílů mezi pohlavími) považuje univerzitní prevenci závislostí za cílenou a užitečnou (graf 4). Okolo 4 % všech respondentů hodnotí prevenci na Univerzitě jako necílenou, ale přesto užitečnou, ženy častěji. Třetina souboru nemá vyhraněný názor. Více než 7 % všech dotazovaných, 3 % mužů a desetina žen, kritizuje fakt, že prevence byla nejasně zaměřená a téměř bez užítku, 2 % všech respondentů (5 % mužů, 1 % žen) ji popisuje jako naprosto ztracený čas. Globálně byla zaznamenána statistická významnost mezi odpověďmi mužů a žen ($p < 0,001$, χ^2).

Přibližně polovina respondentů z jednotlivých fakult považuje prevenci na Univerzitě za cílenou a užitečnou, existuje však i relativně vysoké procento těch, kteří nedovedou zaujmout stanovisko, nemají názor. Obecně si na nízkou užitečnost a zaměření prevence stěžují studenti filosofické (3 %), lékařské (18 %), pedagogické (17 %) a přírodovědecké (10 %) fakulty. Část posluchačů právnické (7%) a přírodovědecké fakulty (10 %) dokonce hodnotí prevenci na Univerzitě jako naprosto ztracený čas.

Skupina	Všichni		Muži		Ženy	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Nedostatečný	2000	91,9	512	86,5	1488	93,9
Dostatečný	176	8,1	80	13,5	96	6,1
Celkem	2176	100,0	592	100,0	1584	100,0

Tabulka 4: Časový prostor pro primární prevenci závislostí na MU (tříděno dle pohlaví)

Devět z deseti respondentů si myslí, že primární prevenci závislostí na Univerzitě není věnován dostatek času (tab. 4). Ženy jsou kritičtější než muži ($p < 0,001$, χ^2). Pouze 6–9 % vzorku v jednotlivých ročnících míní, že je primární prevenci závislostí na Univerzitě věnován dostatečný časový prostor, zbytek tento názor nesdílí.

Skupina	Všichni		Muži		Ženy	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Odpověď						
Nedostatečně pestrá	1968	90,4	496	83,8	1472	92,9
Dostatečně pestrá	208	9,6	96	16,2	112	7,1
Celkem	2176	100,0	592	100,0	1584	100,0

Tabulka 5: Pestrůst nabídky aktivit primární prevence závislosti na MU (tříděno dle pohlaví)

Dle tab. 5 bylo zaznamenáno obdobné hodnocení jako u předchozí položky. Devět z deseti respondentů zastává názor, že nabídka aktivit primární prevence závislosti na Univerzitě není dostatečně pestrá. Ženy jsou opět kritičtější než muži ($p < 0,001$, χ^2).

Skupina	Všichni (n=2176)		Muži (n=592)		Ženy (n=1584)	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Odpověď						
Výklad s diskusí v rámci výuky	448	20,6	80	13,5	368	23,2
Beseda s odborníkem z praxe	1104	50,7	208	35,1	896	56,6
Beseda s ex-userem	1120	51,5	256	43,2	864	54,5
Návštěva preventivního či léčebného externího zařízení	992	45,6	160	27,0	832	52,5
Spolupráce na preventivním projektu/grantu	752	34,6	160	27,0	592	37,4
Kolejní akce	608	27,9	144	24,3	464	29,3
Mimokolejní akce	672	30,9	112	18,9	560	35,4

Tabulka 6: Posílení/zavedení protidrogových preventivních aktivit na MU dle názoru respondentů (tříděno dle pohlaví, uvedeny pouze pozitivní odpovědi)

Jak vyplývá z tab. 6, pětina celého souboru (sedmína mužů a čtvrtina žen, $p < 0,001$, χ^2) by stála o zavedení či častější využívání výkladu s diskusí v rámci výuky. Besedu s odborníkem z praxe by uvítala polovina všech dotazovaných (35 % mužů, 57 % žen, $p < 0,001$, χ^2), podobně besedu s bývalým uživatelem drog (43 % mužů, 55 % žen, $p < 0,001$, χ^2). Návštěvu externího preventivního či léčebného zařízení by si přálo 46 % osloveného vzorku (čtvrtina mužů a polovina žen, $p < 0,001$, χ^2). Přibližně třetina souboru (ženy více) by podpořila či posílila spolupráci posluchačů na preventivním projektu (grantu). Třetina celého vzorku (čtvrtina mužů, třetina žen, $p < 0,05$, χ^2) by posílila či zavedla různé kolejní preventivní aktivity, třetina všech respondentů (pětina mužů, třetina žen) akce mimokolejní (např. vzdělávací, umělecké, sportovní apod., $p < 0,001$, χ^2). Obecně studenti preferovali aktivity s vyšším podílem zpětné vazby a návštěvy terénních zařízení.

Skupina	Všichni		Muži		Ženy	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Odpověď						
Ne	1440	66,2	256	43,2	1184	74,7
Ano	736	33,8	336	56,8	400	25,3
Celkem	2176	100,0	592	100,0	1584	100,0

Tabulka 7: Názor respondentů na rozšíření nabídky služeb pro studenty MU o poradenství při problémech s drogami a návykovým chováním (tříděno dle pohlaví)

Podle tab. 7 by třetina všech respondentů (57 % mužů a 25 % žen, $p < 0,001$, χ^2) souhlasila s rozšířením poradenství o problematiku závislosti. Zbytek oslovených nepovažuje toto téma za aktuální.

Skupina	Všichni		Muži		Ženy	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
V prostorách stávajícího poradenského centra	688	31,6	112	18,9	576	36,4
V objektu některé z kolejí MU	304	14,0	48	8,1	256	16,2
V prostorách některé z fakult MU	544	25,0	112	18,9	432	27,3
Mimo objekty MU	640	29,4	320	54,1	320	20,1
Celkem	2176	100,0	592	100,0	1584	100,0

Tabulka 8: Náзор respondentů na umístění centra protidrogové poradenství (tříděno dle pohlaví)

V případě, že by respondenti potřebovali využít protidrogového poradenství, mohli by volit z několika možností (viz tab. 8). Třetina z nich (pětina mužů, třetina žen) by ztotožnila poradenství při závislostech s objektem stávajícího Poradenského centra Univerzity, sedmina (8 % mužů, 16 % žen) by poradenství raději umístila v objektu některé z vysokoškolských kolejí Masarykovy univerzity. Čtvrtina všech dotazovaných (pětina mužů, třetina žen) by uvítala návštěvu poradenství v objektech některé z fakult Univerzity, třetina souboru (polovina mužů, pětina žen) pak zcela externě mimo dosah Univerzity. Globálně byl zaznamenán statisticky významný rozdíl mezi odpověďmi mužů a žen ($p < 0,001$, χ^2).

Diskuse

Podle dostupných literárních pramenů existují různé popisné a srovnávací studie charakteru drogové epidemiologie, zaměřené na užívání legálních i ilegálních drog u různých populačních skupin. Relativně nejlépe je monitorována situace mezi mládeží na základních a středních školách, která patří mezi nejvíce ohrožené skupiny. Na posluchačům vysokých škol je zaměřena již menší pozornost a často zůstávají skryti ve větších populačních vzorcích – např. 18–35 let (*Kolektiv, 1998a; Kolektiv, 1998b; Kolektiv, 1998c; 1996 Annual Report Center for Drug and Alcohol Studies, 1997; Nešpor et al., 1994; Nešpor, Csémy, 1997*). Zkušenosti vysokoškolských studentů s primární prevencí závislosti a s jejím uplatňováním v univerzitním životě jsou analyzovány jen zřídka, a to zvláště na humanitně zaměřených fakultách. Častější zmínky o způsobech aplikace prevence v univerzitním prostředí pocházejí ze zahraničí.

Kachlík a Šimůnek (1995, 1998) se věnovali sledování konzumace drog a postojů k nim u vysokoškolských studentů na MU od r. 1993. V období 1993–1997 provedli anonymní dotazníkové šetření na vzorku 456 posluchačů (177 mužů a 279 žen) 5. ročníku Lékařské fakulty MU. Zaznamenali vysokou úroveň syndromu „osobní imunity“, kdy byl riziko užívání řady návykových substancí bagatelizováno. Nebezpečí konzumace tabáku si studenti jasně připouštěli, zatímco konopných drog nikoli. Ženy zaujímaly kritičtější postoje než muži.

Kromě protikuřáckého působení byli medicí v rámci stáží na ústavu preventivního lékařství osloveni též aktivitami, týkajícími se primární prevence zneužívání netabákových a nealkoholových drog. Prevence závislosti byla probírána též ve výuce budoucích pedagogů a zakotvena ve studijních materiálech. Byla posílena spolupráce s Poradenským centrem MU a studenti dostali příležitost řešit své problémy se závislostmi přímo na univerzitní půdě.

Hrubá již více než 10 let úspěšně realizuje komplexní program preventivního protikuřáckého působení na studenty medicíny na Lékařské fakultě MU (*Hrubá, Kachlik, 1998*). Oslovila též klinická pracoviště, takže se posluchači lékařství dozvídají moderní teoretické i praktické poznatky o kouření tabáku a možnostech jeho redukce. Během studia dochází k vytváření pozitivního modelu lékaře-nekuřáka, studenti jsou školeni, jak oslovovat a přesvědčovat své budoucí pacienty, aby úspěšně zvládli kuřácký problém.

Csényi et al. (2004) zkoumali vzorek 904 pražských vysokoškoláků pomocí anonymního strukturovaného dotazníku, který byl zaměřen na zneužívání drog a postoje k nim. Obsahoval i škály, sledující některé psychologické charakteristiky. Rizikové či společensky nežádoucí formy užívání návykových látek byly zjištěny u třetiny souboru. Osoby s rizikovým chováním k návykovým látkám vykazovaly vyšší úroveň depresivity, horší duševní zdraví, obtížněji se ztotožňovaly s obecně platnými společenskými normami. Studenti, nadužívající alkohol nebo konzumující jiné drogy, zastávali smířlivější postoje k užívání návykových látek. Nebyly nalezeny žádné významné vazby mezi kvalitou rodinného prostředí a rizikovým užíváním drog.

Čaplová et. al. (1997) zjišťovala postoje posluchačů vysoké školy k problematice návykových látek pomocí vlastního dotazníku s 22 položkami. Výzkumu se zúčastnilo 112 studentů 4. ročníku Lékařské a Právnické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě. Kostru dotazníku tvořily výroky z médií, k nimž dotazovaní vyjadřovali různě silnou míru souhlasu či nesouhlasu. Významně více žen (81 %) než mužů (71 %) vnímá pravidelné kouření marihuany jako riziko. Ženy přisuzují větší váhu při vzniku závislosti rodinnému prostředí a věří, že s užíváním drog lze přestat pouze na základě vlastního rozhodnutí a silné vůle. Respondenti prokázali dobrou úroveň informovanosti o drogovém problému, spíše ale v teoretické rovině. Scházejí jim přesnější informace o léčbě a doléčování závislých osob.

Orosová a Schnitzerová (1997) referovaly o komunikativním výcvikovém programu prevence závislosti pro studenty Pedagogické fakulty UPJŠ v Košicích. V připravenosti studentů na protidrogové aktivity hrají podstatnou roli jejich dosavadní zkušenosti s návykovými látkami, postoje k nim a akceptace programů primární prevence závislosti, což mapovala i dotazníková studie. Bylo osloveno 77 budoucích učitelů a 125 posluchačů neučitelských směrů. Ke drogám projevílo 47 % dotazovaných výrazně negativní postoje (zvláště budoucí učitelé), 52 % mírně negativní až neutrální, 1 % mírně pozitivní. Negativní postoje ke drogám byly významně častěji zaznamenány u žen, u nekuřáků a u abstinentů. U studentů existují závažné rozdíly mezi názory na jednotlivé oblasti preventivní práce a hodnocením vlastní připravenosti na práci se žáky, proto je klíčové začlenění informací a dovedností z oblasti prevence závislosti do pregraduální výuky.

Efektivní programy prevence závislosti by měly obsahovat odborně prezentované informace, zvl. o dlouhodobých negativních účincích drog, posilování přiměřeného sebeocenení a příležitosti pro realizaci životních cílů, přípravu mladých lidí na zvládání konfliktů, tlaku vrstevníků, rozvoj sociálních dovedností a umění odmítat drogy.

Univerzity v USA se brání růstu zneužívání návykových látek mezi svými studenty mimo vlastních preventivních programů také realizací tzv. „čistého“ (substance-free nebo alcohol-free) bydlení v kampusech. Absolutně znemožnit dostupnost drog není prakticky možné, ale tento způsob bydlení vede ke snižování problémů, spojených s konzumací drog (*Wechsler et al., 2001; Novotný, Kolibáš, 2003*).

V USA byly porovnávány 3 přístupy k protialkoholní výchově: program zaměřený na poznání rizik, program soustředěný na správné rozhodnutí a program cílený na objasnění životních hodnot. Nejlépe byl přijímán a nejvíce zvyšoval znalosti program zaměřený na poznání rizik, jako nejméně efektivní se jevíly strategie cílené na hodnotový žebříček, což se potvrdilo též při hodnocení dopadu na současnou a očekávanou spotřebu alkoholu u respondentů (*Goodstadt, Sheppard, 1983*).

Program počítající se zapojením amerických vysokých škol do prevence problémů působených alkoholem zkoumal účinnost kampaně uskutečněné pomocí reklamní pošty. Sledovala se ochota studentů podílet se, získat znalosti, snížit konzumaci alkoholu a výskyt řízení v opilosti. Průzkum ukázal, že 93 % osloveného vzorku poštu četla, jejich znalosti se zlepšily, avšak jejich chování se nezměnilo (*McCarty et al., 1983*).

Ústav preventivního lékařství Jihokaliifornské univerzity zmiňuje 6 bodů důležitých v oblasti výzkumu a protidrogové prevence. Jde o: společné snížení nabídky a poptávky, volbu strategií prevence, které zasáhnou populační skupiny s vysokým rizikem, komplexní nebo rozšířenou prevenci, která v několika liniích a obdobích osloví cílovou populaci, přenos nových technologií, rozvoj výzkumu preventivních metod a využití styčných ploch základního výzkumu se sociálními vědními disciplinami (*Pentz, 1994*).

Univerzitní studenti, zvláště ti, jež intenzivně pijí alkohol, mají sklon nadhodnocovat frekvenci výskytu konzumace nadměrného množství alkoholu mezi svými vrstevníky. Autoregulační model předpovídá, že zpětná vazba informující o skutečném výskytu nežádoucí odchylky od normativního standardu může být důvodem korekce chování žádoucím směrem, tj. k akceptovaným normám. Model byl využit ve studii 568 amerických vysokoškolských studentů University of New Mexico, Albuquerque., z nichž 64 byli identifikováni jako silní pijáci a byla jim nabídnuta příležitost podílet se na studii o alkoholismu. Zhruba třetina studentů (26) účast přijala a poskytla detailní informace o jejich konzumních zvyklostech. Část z nich obdržela poštou zpětnou vazbu, zaměřenou na porovnání jejich pití alkoholu s obecnými společenskými normami. V následném dotazování subjekty ovlivněné zpětnou vazbou vykazovaly redukcí týdenní konzumace alkoholu a typických znaků intoxikace oproti kontrolám. Tato jednoduchá intervence se zpětnou vazbou, nevyžadující osobní kontakt, může představovat účinnou strategii pro snížení rizikového pití (*Agostinelli et al., 1995*).

V Anglii využili preventivní program proti nadměrné konzumaci alkoholu. Obecní organizace otevřely experimentální pohostinství v univerzitní koleji, které bylo vedeno studenty vyšších ročníků-absolventy kursu protialkoholní výchovy (*Mills, 1983*). Cílem programu byla modifikace průměrné spotřeby alkoholu na hlavu. Vstupní data a prospektivní studie sledovaly úroveň spotřeby alkoholu, frekvenci problémů a postoje související s pitím. Účast na akcích spojených s projektem byla vysoká. U studentů vzrostla spotřeba nealkoholických nápojů, změnilo se jejich postoje k nadměrnému pití, ke vztahů alkoholu a řízení auta, na pojetí kolejní zábavy. Výsledky však ukázaly, že spotřeba piva, vína ani tvrdého alkoholu výrazněji nepoklesla, podobně

nebyla ovlivněna frekvence výskytu problémů s nadměrným konzumem alkoholu souvisejících (kocoviny, řízení v opilosti, výtržnosti, nepořádku).

Studovaný vzorek nepředstavuje soubor všech prezenčních studentů Masarykovy univerzity. I když byli teoreticky všichni posluchači osloveni pomocí vývěsky v informačním systému, nebyli nijak nuceni dotazník vyplnit, šlo o jejich čistě dobrovolné rozhodnutí, nikoli povinnost. Z toho důvodu jsou četnosti respondentů u některých fakult (informatiky, sportovních studií) a ročníků (šestého) nízké. Rovněž to souvisí s faktem, že již přirozeně se liší počty studentů na jednotlivých fakultách MU a studium je prakticky pětileté (nepočítáme-li doktorandy a lékařskou fakultu). Tato fakta byla sice zohledněna při statistické analýze, avšak při manipulaci s výsledky a při jejich interpretaci je třeba určité opatrnosti. Poněvadž jde o jednu z prvních studií zaměřenou na prevenci na MU, bude třeba časového odstupeu ke komparaci výsledků s dalším dotazováním, bude též nutné „odladit“ použitý dotazník a metodiku sběru dat. Prakticky se autoři projektu pohybovali mezi dvěma fenomény: plná anonymita, ale relativně nízká výtěžnost odpovědí (přístup k webovému formuláři bez přihlašování) versus jednoznačná identifikace s následnou anonymizací a vysoká výtěžnost odpovědí (přístup k dotazníku po přihlášení k univerzitnímu informačnímu systému). Pokud byly u některých otázek zaznamenány nulové četnosti odpovědí, ještě to nemusí znamenat, že výskyt sledovaného jevu je v celém souboru prezenčních studentů MU nulový. Nulový je pouze v jejich vybraném segmentu, k prezentaci výsledků je proto třeba přistupovat kriticky a obezřetně.

U vysokoškolských studentů se jako klíčové jeví pozitivní ovlivnění jejich postojů a modelů chování, poněvadž byl zaznamenán rozpor mezi jejich (většinou kvalitními) znalostmi a schvalováním rizikových aktivit, směřujícím ke drogovým experimentům.

Závěr

Z výsledků studie vyplynulo, že 2 z 10 dotazovaných studentů se setkali na MU s prevencí závislostí, a to nejvíce na fakultě pedagogické, informatiky, lékařské, přírodovědecké. Obdobně se pouze 2 z 10 oslovených respondentů setkali s prevencí na MU v rámci výuky, jen několik málo procent pak ještě na kolejích, různých vzdělávacích a zájmových akcích pořádaných Univerzitou. Desetina vyšetřovaného souboru byla prevencí závislostí na MU oslovena ve výuce povinných a volitelných předmětů, 2 % v povinně volitelných předmětech; nejčastěji šlo o studenty fakulty pedagogické, přírodovědecké, informatiky a lékařské.

K preventivnímu působení na studenty MU jsou využívány zejména monologicky vedené přednášky, řídké přednášky s diskusí a zapojení do mimouniverzitních preventivních programů, velmi málo besedy s odborníky, návštěvy v léčebných zařízeních pro závislé a účast na uměleckých a sportovních akcích. Více než tři čtvrtiny souboru odpověděly, že se univerzitní preventivní aktivity týkaly především problematiky alkoholismu a tabakismu, pouze 10 % vzorku získalo zkušenost s komplexně pojatou prevencí patologických závislostí. Prakticky 9 z 10 dotazovaných studentů míní, že jde spíše o preventivní aktivity ojedinelého charakteru, schází jejich návaznost a systematickost.

Více než polovina sledovaného souboru považuje univerzitní prevenci závislostí za cílenou a užitečnou, třetina nedovede zaujmout stanovisko, desetina se vyslovuje úrovní prevence kriticky (nejasně zaměření, neúčinnost, dokonce ztráta času). Podle

názoru 9 z 10 odpovídajících je věnován primární prevenci závislostí na Univerzitě nedostatek času, obdobně respondenti vypovídají o pestrosti nabídky preventivních aktivit na MU. Oslovení posluchači by nejvíce stáli o zavedení či častější využívání besed s odborníky a bývalými uživateli drog, dále o návštěvu preventivního či léčebného zařízení zaměřeného na patologické závislosti (polovina souboru), třetina dotazovaných by podpořila či posílila spolupráci na preventivním projektu (grantu), různé preventivní aktivity na vysokoškolských kolejích i mimokolejní akce (vzdělávací, umělecké, sportovní apod.), pětina využívání výkladu s diskusí v rámci výuky.

Třetina všech respondentů by souhlasila s rozšířením poradenských služeb pro studenty Univerzity o problematiku závislostí, zbytek oslovených nepovažuje toto téma za aktuální. Centrum protidrogového poradenství na MU by třetina sledovaného souboru ztotožnila s objektem stávajícího Poradenského centra Univerzity, sedmina by poradenství raději umístila v objektu některé z vysokoškolských kolejí MU, čtvrtina by uvítala začlenění centra do objektu některé z fakult Univerzity a třetina souboru zcela externě mimo dosah Univerzity.

EVALUATION OF THE PRIMARY ANTIDRUG PREVENTION OF MASARYK UNIVERSITY STUDENTS

Abstract: In 2007 the research aimed at the primary prevention of pathological addictions was carried out. With the assistance of an anonymous questionnaire, a sample of 2176 respondents - full-time students from all the MU faculties - was addressed. The results show that only fifth of the addressed students met the addiction prevention topic during their study in MU, mostly in Faculty of Education, Medicine and Science. With regard to preventive impact on MU students, especially the monologue lectures are applied, rarely the lectures with discussion and participation in after-university preventive programmes. More than three quarters of asked students answered that university prevention activities involved only alcohol and nicotine problems, only tenth of the sample had the experience with complexly conceived pathological addictions prevention. For all practical purposes, 9 of the 10 questioned students mean that these are only isolated preventive activities, there is no succession and systematicness. More than half of respondents consider the university addiction prevention as pointed and useful, the commentary about prevention of tenth of the sample is rather critical (unclear focus, usefulness, even time loss). Third of all the respondents would agree with extending of addiction problems advisory service for university students. Antidrug Consulting Centre in MU would welcome all the respondents, their opinion differ only in a matter of Consulting Centre localisation.

Keywords: Masaryk university, students, pathological addictions, primary anti-drug prevention activities, Antidrug Consulting Centre in MU